

Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми // зб. наук. пр. – Випуск 25 / [редкол.: І.А.Зязюн та ін.]. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. – С. 282-287.

О.П. Демченко, м. Глухів, Україна

УДК 378. 132: 371.2

ББК - 74.58+74.200

СТРУКТУРА І РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО СТВОРЕННЯ ВИХОВНИХ СИТУАЦІЙ

Проаналізовано сучасні підходи до проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної роботи. Обґрунтовано поняття «професійна готовність учителя початкових класів до створення виховних ситуацій», виокремлено основні компоненти такого конструкту, визначено критерії та показники, рівні сформованості.

Ключові слова: виховні ситуації, готовність, готовність учителя початкових класів до створення виховних ситуацій

Елена Петровна Демченко

Структура и уровни готовности будущих учителей начальных классов к созданию воспитательных ситуаций

Проанализированы современные подходы к проблеме подготовки будущих учителей начальных классов к воспитательной работе. Обосновано понятие «профессиональная готовность учителя начальных классов к созданию воспитательных ситуаций», выделены основные компоненты такого конструкта, определены критерии и показатели, уровни сформированности.

Ключевые слова: воспитательные ситуации, готовность, готовность учителя начальных классов к созданию воспитательных ситуаций

Elena Petrovna Demchenko

Structure and level of readiness of future teachers of elementary school to create educational situations

The modern approaches to the problem of preparation of future teachers of elementary school for educational work are analyzed. The concept "professional readiness of the elementary school teacher to create educational situations" is substantiated, the main components of such a construct are outlined, criteria and indicators, levels of formation are determined.

Key words: educational situations, readiness, readiness of the elementary school teacher to create educational situations

Гуманізація системи освіти, перехід від авторитарно-директивної педагогіки до особистісно зорієнтованого навчання і виховання ставить більш високі вимоги до реформування професійно-педагогічної підготовки вчителів початкової ланки освіти, її подальшого оновлення й удосконалення. Дослідження проблеми формування професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій зумовлена тим, що у сучасних умовах зростає роль професійної діяльності вчителя як вихователя. Головними характеристиками такого педагога є гуманістичні ціннісні орієнтири, усвідомлення пріоритетності виховного процесу, готовність до педагогічної взаємодії, професійна компетентність, здатність до інноваційної виховної діяльності, творчої самореалізації.

Історико-генетичний аналіз проблеми формування професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до організації виховної роботи у філософській, психолого-педагогічній літературі відбиває стійкий інтерес до неї з боку представників різних галузей науки, наявність наукової тенденції вивчення особливостей виховної діяльності вчителя і те, що вона знаходиться в стадії розробки. Однак проблема формування готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій допоки спеціально не розроблялася.

Завданнями статті є аналіз сучасних підходів до проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної роботи та обґрунтування структури і рівнів готовності майбутніх фахівців до створення виховних ситуацій.

Вивчення психолого-педагогічної літератури свідчить про розробку вітчизняними дослідниками насамперед проблеми підготовки майбутніх учителів до виховної роботи у цілому (О.Безпалько, І.Бех, О.Дубасенюк, А.Капська, Л.Кондрашова, Г.Троцько та ін.).

Поки що не існує єдиного підходу до визначення поняття „готовність до виховної діяльності”. Зокрема, А.Капська трактує означений феномен як «позитивне ставлення студентів до виховної діяльності, інтерес до неї, стійкість мотиву педагогічної діяльності, спрямованість на виховну діяльність; знання та уявлення про особливості виховної діяльності, вимоги до особистості вчителя-вихователя; володіння знаннями, вміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; самооцінку своєї виховної діяльності, рівня підготовки до неї та адекватність розв’язання професійних завдань» [3, с.127].

У структурі готовності студентів до організації і здійснення виховної діяльності О.Шестопалюк виокремлює наступні складові: система знань, умінь і навичок з виховання школярів; мотиваційно-ціннісне ставлення до вихованця; постійне самовдосконалення необхідних особистісних якостей і виховних умінь; здатність самостійно будувати методику виховної роботи з учнями, використовуючи нові технології виховання; імпровізація у сфері виховання, самореалізація на основі внутрішньої професійної мотивації; рефлексія своєї особистісної поведінки [8, с.75].

Активізувався науковий інтерес до вивчення специфіки професійної діяльності вчителя школи першого ступеня й особливостей підготовки до неї у педагогічному ВНЗ. Дослідженню проблеми готовності вчителя початкових класів до професійної діяльності у цілому присвячені наукові розробки Н.Бібік, В.Бондаря, Н.Кічук, О.Савченко, Л.Хомич, І.Шапошникової та ін. Аналіз наукового фонду в даній площині дозволив зробити висновок, що спостерігається також активізація досліджень специфіки формування готовності вчителів початкових класів безпосередньо до виховної роботи з молодшими школярами.

Слід акцентувати увагу на науковому доробку Г.Тарасенко, в якому системно представлено сучасні підходи до вдосконалення підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної роботи. Дослідниця активно розробляє питання взаємозв'язку естетичної та екологічної підготовки майбутніх педагогів у системі професійної освіти, необхідності формування аксіологічної й технологічної доміанти у структурі професійної готовності майбутніх фахівців школи першого ступеня тощо. Науковець наголошує на употужненні культуроємкості підготовки вчителя до виховної роботи з молодшими школярами. З цією метою вона пропонує вдосконалення педагогічного процесу ВНЗ у декількох напрямках, серед них: актуалізація світоглядного і гуманітарного потенціалу всіх дисциплін, які опановують майбутні вчителі, з метою висвітлення їхнього культурологічного змісту; розвиток здатності студента до аксіологічної діяльності, яка б допомагала йому оволодіти світоглядною проблематикою не лише на рівні інформації, а й на рівні її ціннісного осмислення, а також будувати власне ставлення до загальнозначущих ціннісних орієнтирів тощо [7, с.98].

У контексті розробки шляхів підвищення ефективності практичної готовності студентів початкових класів до виховної роботи з молодшими школярами у її структурі Г.Кіт [4] виділяє інтерес, практичну спрямованість на розв'язання виховних завдань, фонд дійових знань і навичок, професійно необхідні якості особистості вихователя (педагогічне мислення, його критичність, гнучкість і швидкість, креативність). У дослідженні визначено шляхи та педагогічні умови вдосконалення практичної готовності майбутніх учителів початкових класів.

Останнім часом були проведені дисертаційні дослідження, присвячені окремим аспектам формування готовності майбутніх учителів початкових класів до здійснення виховної роботи з дітьми молодшого шкільного віку: позаурочної виховної роботи (І.Казанжи), активізації художньої діяльності молодших школярів (О.Біла), патріотичного виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва (І.Пастир), правового виховання молодших

школярів (Л.Мацук), трудового виховання молодших школярів (В.Васенко), роботи з фізичного виховання (Н.Мацкевич), позакласної музично-виховної роботи (Б.Нестерович), виховної роботи в початковій школі у цілому (О.Отич); національного виховання (С.Паршук) та ін.

У контексті аналізу поняття “готовність до виховної роботи” у дисертаційному дослідженні І.Казанжи було виокремлено готовність до позакласної, позашкільної та позаурочної виховної роботи. Так, “готовність до позакласної виховної роботи” включає оволодіння випускниками педагогічного вищого навчального закладу системою знань, умінь та навичок, необхідних учителю початкових класів для ефективної організації виховної діяльності з колективом дітей класу в умовах певної школи, для проведення організованих і цілеспрямованих занять із молодшими школярами в позаурочний час для розширення і поглиблення знань, умінь та навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей учнів, а також задоволення їхніх інтересів і забезпечення розумного відпочинку. Кінцевим результатом такої готовності, на думку І.Казанжи, є професійно-виховна компетентність, яка включає види компетенцій: когнітивно-виховну, конструктивно-виховну, регулятивно-оцінну компетенцію [2, с.9].

У дослідженні О. Отич представлено структуру виховної діяльності вчителя початкових класів, що складається з мотиваційно-ціннісного, орієнтаційного, контрольного-регулювального компонентів, а також підструктуру професійно-методичного досвіду вчителя, що включає професіоналізм його особистості та його виховної діяльності [5].

Відповідно до сучасних тенденцій організації виховного процесу на засадах принципу народності С.Паршук обґрунтовує поняття «готовність студентів до національного виховання молодших школярів», яку вона визначає «як складне інтегроване поняття, результат теоретичної і практичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійно-виховної діяльності з національного виховання учнів»; як концентрований показник діяльнісної сутності особистості випускника ВНЗ, міра його професійної і національної

зрілості» [6].

З урахуванням наявних підходів щодо трактування феномена готовності до виховної діяльності нами обґрунтовано поняття „професійна готовність учителя початкових класів до створення виховних ситуацій” як складову загальної готовності майбутніх учителів початкових класів до організації виховного процесу в цілому, що включає усвідомлення студентами пріоритетності виховної діяльності як емоційної особистісно зорієнтованої взаємодії (аксіологічний компонент), виховну компетентність (гносеологічний компонент), створення особистісного професійного ідеалу як мети виховної діяльності в процесі професійно зорієнтованої творчої діяльності (акмеологічний компонент), сформованість умінь і навичок діагностування, проектування, моделювання (праксеологічний компонент), узагальнювального самооцінювання та самовдосконалення власної виховної діяльності (рефлексивний компонент) [1, с.7].

Гносеологічно-аксіологічний компонент передбачає формування виховної компетенції; засвоєння системи гуманістичних педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій; усвідомлення особливостей, суспільної значущості виховної діяльності та сутності виховання з позицій гуманістичної парадигми виховання; формування мотивів професійного й особистісного становлення, бажання досягти результативності своєї праці, гуманістичної професійно-педагогічної спрямованості студентів на майбутню професію; розвиток інтересу саме до виховної діяльності вчителя початкових класів, нового педагогічного мислення.

Акмеологічний компонент включає поглиблення знань студентів про специфіку особистісних і професійних якостей вчителя початкових класів, постановку перспективних цілей у процесі оволодіння ними майбутньою професією, створення власного професійного ідеалу, розвиток необхідних професійних якостей, формування віри у власні сили, творчі здібності, потреби у виявленні своєї особистості в професійній діяльності.

Праксеологічний компонент забезпечується через формування в майбутніх учителів педагогічних умінь і навичок, необхідних для моделювання, створення й реалізації виховних ситуацій у власній діяльності у чотирьох взаємопов'язаних сферах: перша – це вміння вивчати й узагальнювати досвід роботи вчителів і добирати зразки виховних ситуацій, які пов'язані з аналізом науково-методичної літератури та спостереженням за організацією роботи досвідчених учителів; друга – проектувати й моделювати виховні ситуації за заданим алгоритмом; третя – реалізовувати розроблені проекти у навчально-виховному процесі початкової школи; четверта – аналізувати й оцінювати результативність створених виховних ситуацій.

Рефлексивний компонент потребує узагальнення психолого-педагогічних знань студентів, приведення їх у систему; розвиток потреби систематичного самостійного поповнення знань; формування адекватної самооцінки; визначення шляхів професійної самокорекції, стратегії професійної самореалізації; вироблення умінь і навичок самоконтролю, коригуючої діяльності й самовдосконалення, самоорганізації; розвиток здатності до самостійних творчих дій.

На основі встановлених критеріїв професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій (якість гносеологічно-аксіологічної підготовки, якість проєктивно-конструктивної діяльності, якість інноваційної інструментально-технологічної діяльності, якість оцінно-рефлексивної діяльності) та їхніх показників було виокремлено [1, с.8] шість рівнів професійної готовності вчителя початкових класів до створення виховних ситуацій:

1. Індиферентний (невизначений) рівень відповідає майже цілковитій відсутності визначених показників. Для студентів такого рівня є характерними: негативна мотивація до вибору педагогічної професії, незнання сучасних виховних парадигм і особливостей виховної діяльності вчителя початкових класів, нерозумінні професійного ідеалу, відсутність потреби в професійному самовдосконаленні, невміння моделювати виховну взаємодію та

діагностувати виховну роботу, значні утруднення у встановленні контакту з колективом дітей і окремими учнями, нездатність до самоконтролю, неадекватність самооцінки.

2. Початковий (природний) рівень переважає в студентів, яким властиве пасивне ставлення до виховної діяльності вчителя початкових класів, невизначеність ціннісних установок і орієнтирів, фрагментарність знань щодо сутності гуманістичних парадигм, специфіки виховної роботи з молодшими школярами, слабка уявлення про професійний ідеал і шляхи самовдосконалення, відсутність навичок планування, моделювання, організації педагогічної взаємодії, переважно поверхові самооцінка і самоаналіз.

3. Елементарний (пробний) рівень є характерним для студентів із позитивно-пасивним ставленням до виховної діяльності вчителя початкових класів, поверховими знаннями сутності гуманістичних виховних концепцій і особливостей виховних функцій, слабкою сформованістю ціннісних установок та професійного ідеалу, початковими вміннями планування й організації виховної взаємодії, визначення шляхів самовдосконалення, самоконтролю, самооцінки та самоаналізу.

4. Достатній (репродуктивний) рівень умовно об'єднує студентів із переважно позитивним ставленням до організації виховного процесу з молодшими школярами, усвідомленням його необхідності як одного з найважливіших напрямів діяльності вчителя початкових класів у контексті гуманістичних парадигм; наявністю потреби у самовдосконаленні, розширенні кругозору; достатньою сформованістю вмінь моделювати виховну взаємодію, добирати засоби впливу на емоційну сферу школярів, передбачати ймовірні труднощі, реалізовувати виховні проекти, адекватно оцінювати свою педагогічну компетентність, контролювати себе, критично аналізувати результати виховної роботи, намічати шляхи самовдосконалення. Проте практична діяльність цієї групи студентів має переважно репродуктивний характер, нові, нестандартні ситуації, що виникають у реальному виховному процесі, викликають у них певні утруднення.

5. Високий (творчо-конструктивний) рівень характеризує студентів, яким притаманне активно-дійове ставлення до виховної діяльності у початкових класах, високий рівень сформованості виховної компетентності, свідоме розуміння значення виховання, його пріоритетності, творче ставлення до організації виховного процесу, усвідомлення професійного ідеалу та шляхів його досягнення, стійка потреба у професійному самовдосконаленні, самоосвіті; високий рівень сформованості вмінь моделювання, планування виховної роботи, передбачення труднощів, навичок самоконтролю і самоаналізу. В їхній практичній діяльності прослідковується творчий характер. Студенти цього рівня здатні використовувати набуті теоретичні та методичні знання як у типових, так і в нестандартних ситуаціях.

6. Рівень професійного самотворення властивий студентам, які свідомо й системно засвоїли методологічні основи, теорію й методику виховання; у них на високому рівні сформована професійна самосвідомість, гуманістичні ціннісні установки, орієнтири та вартості. У них закріпилась потреба та вміння творчого використання засвоєних виховних технологій і методик. Студенти оволоділи педагогічним інструментуванням на креативній основі, зорієнтовані на інноваційну діяльність. Таким студентам характерне вміння контролювати свої дії, адекватно оцінювати рівень власної фахової підготовленості. Спостерігається постійне активне прагнення студентів до самовдосконалення, до поглиблення методичних та теоретичних знань, до активної участі в науково-пошуковій роботі, конкурсах професійної майстерності. У них починає формуватись власний стиль професійної діяльності.

Діагностичне обстеження, проведене на констатувальному етапі експерименту, виявило: 7,6% студентів рівня професійного самотворення, 16,2% – високого (творчо-конструктивного), 36,2% – достатнього (репродуктивного), 18,5% – елементарного (пробного), 15,6% – початкового (природного), 5,9% – індіферентного (невизначеного) рівнів готовності до створення виховних ситуацій. Причинами такого стану професійної готовності

майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій є недоліки у підготовці майбутніх фахівців до означеного виду професійної діяльності під час навчання у вищому навчальному закладі, її орієнтації на реалізацію дидактичної функції, відсутність цілісної методики формування готовності до створення виховних ситуацій.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури, здійснений з метою з'ясування стану дослідження проблеми готовності вчителів початкових класів до виховної діяльності, дав можливість обґрунтувати поняття «професійна готовність вчителя початкових класів до створення виховних ситуацій», виокремити основні компоненти такої готовності, визначити її критерії та показники, обґрунтувати рівні сформованості. Перспективним напрямом для подальших наукових розробок є дослідження особливостей формування готовності майбутніх фахівців до створення виховних ситуацій у контексті наступності дошкільної та початкової освіти.

Література:

1. Демченко О.П. Формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.П.Демченко; Вінницький держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. – Вінниця, 2006. – 20 с.
2. Казанжи І.В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до позаурочної виховної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І.В.Казанжи; Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) імені К.Д.Ушинського. – Миколаїв, 2002. – 23 с.
3. Капська А.Й. Педагогіка живого слова : навч.-метод. посібник / А.Й.Капська. – К. : ІЗМН, 1997. – 304с.
4. Кит Г.Г. Пути повышения эффективности практической готовности студентов педвузов к воспитательной работе в школе : автореф. дис. на соискание научной степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Г.Г.Кит; Государственный педагогический институт им. А.М.Горького. – К., 1991. – 20 с.
5. Отич О. М. Підготовка вчителя початкових класів до виховної роботи в школі (на матеріалі пісенного фольклору) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.М.Отич; Ін-т пед. і псих. профес. освіти АПН України. – К., 1997. – 18 с.
6. Паршук С.М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до національного виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С.М. Паршук; Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2006. – 20 с.
7. Тарасенко Г. С. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної

освіти : монографія / Г. С. Тарасенко. – Черкаси : Вертикаль, 2006. – 308 с.

8. Шестопалюк О. В. Проблеми підготовки вчителя до організації виховної діяльності в умовах інформаційного суспільства / О. В. Шестопалюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. ; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Київ-Вінниця : Вінниця, 2007. – Вип. 14. – С. 72-76.

Аннотация

У статті представлено аналіз сучасних підходів до проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної роботи, обґрунтовано структуру та рівні готовності майбутніх фахівців до створення виховних ситуацій.

Ключові слова: професійна готовність учителя початкових класів до створення виховних ситуацій, компоненти готовності, рівні готовності.

Аннотация

В статье представлен анализ современных подходов к проблеме подготовки будущих учителей начальных классов к воспитательной работе, обосновано структуру и уровни готовности будущих специалистов к созданию воспитательных ситуаций.

Ключевые слова: профессиональная готовность учителя начальных классов к созданию воспитательных ситуаций, компоненты готовности, уровни готовности.

Annotation

In the article the analysis of modern approaches to the problem of preparation of future teachers of initial classes to an educate work, reasonably structure and levels of readiness of future specialists is presented to creation of educate situations.

Keywords: professional readiness of teacher of initial classes to creation of educate situations, components of readiness, levels of readiness.